

УДК 78.03

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-0926-2025-4-55-7>

Османов Ділявер Мідатович
заслужений діяч мистецтв України, доцент,
професор кафедри оперено-симфонічного диригування,
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського
<https://orcid.org/0000-0001-7883-3828>

ТЕОРІЯ ГЕНДЕРНИХ СТУДІЙ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУЧАСНУ ДИРИГЕНТСЬКУ ПРОФЕСІЮ

У статті досліджується вплив гендерних стереотипів на професійну діяльність диригента в класичному музичному середовищі. Гендер розглядається як соціально сконструйована система ролей, норм і очікувань, що формуються під впливом історичного, культурного та соціального контексту й визначають уявлення про «придатність» чоловіків і жінок у професії диригента. Особлива увага приділяється аналізу бар'єрів, з якими стикаються диригентки, зокрема обмеженому доступу до керівних позицій, стереотипам щодо компетентності, авторитетності та стилю лідерства.

Розглядаються історичні та сучасні приклади диригенток, що демонструють способи подолання соціальних обмежень та поступову зміну ставлення до жіночого лідерства в класичній музиці. Серед них – Жозефіна Аманн-Вайнліх, Мері Вурм, Антонія Бріко, Етель Легінска, Надія Буланже, Сара Колдвелл, Євгенія Шабалтіна, Аліса Відуліна, а також сучасні диригентки, як-от Оксана Линів, Наталія Пономарчук, Вікторія Жадько, Алла Кұльбаба та інші. Ці приклади ілюструють, як наполегливість, професіоналізм і підтримка інклюзивних практик допомагають жінкам долати стереотипи, отримувати визнання та впливати на розвиток диригентської культури.

Автор підкреслює, що усвідомлення соціально сконструйованих уявлень про маскуліність і фемінність дає змогу розробляти практичні стратегії подолання гендерних бар'єрів. Серед таких стратегій – упровадження інклюзивних освітніх і професійних практик, популяризація жіночого лідерства, створення відкритого культурного дискурсу про рівні можливості та демонстрація успішних історичних і сучасних прикладів диригенток.

Аналітичний підхід, запропонований у статті, сприяє глибшому розумінню взаємодії між гендером і професійною діяльністю диригента, дає змогу визначити механізми соціальної дискримінації та шляхи її подолання в музичній спільноті. Результати дослідження можуть бути корисними для науковців, викладачів музичних закладів, практиків у сфері музичної освіти та професійних музикантів, які прагнуть розвитку рівних можливостей, інклюзивного професійного середовища й усвідомлення соціального впливу гендерних стереотипів на професійну кар'єру.

Дослідження підтверджує, що традиційне уявлення про диригента як «чоловічого» лідера формує подвійні стандарти оцінки компетентності, де риси, які традиційно вважаються «жіночими», у чоловіків сприймаються позитивно, у жінок трактуються як слабкість. У цьому контексті поступова демократизація професійного простору, зростання кількості диригенток та переосмислення гендерних ролей у музичній культурі є ключовими чинниками подолання бар'єрів та сприяння рівному професійному розвитку.

Ключові слова: гендер, диригент, класична музика, професійна діяльність, гендерні стереотипи, лідерство, соціальні ролі, інклюзія, професійні бар'єри.

Osmanov Diliaver. Theory of Gender Studies and Its Influence on the Contemporary Conducting Profession

The article examines the influence of gender stereotypes on the professional activity of conductors in the classical music environment. Gender is considered a socially constructed system of roles, norms, and expectations, shaped by historical, cultural, and social contexts, which determine perceptions of the "suitability" of men and women for the profession of a conductor. Particular attention is given to analyzing the barriers faced by female conductors, including limited access to leadership positions, stereotypes regarding their competence, authority, and leadership style.

Historical and contemporary examples of female conductors are examined, demonstrating ways of overcoming social limitations and the gradual shift in attitudes toward female leadership in classical music. Among them are Josephine Amann-Weinlich, Mary Wurm, Antonia Brico, Ethel Leginska, Nadia Boulanger, Sara Caldwell, Yevheniia Shabaltina, Alisa Vidulina, as well as contemporary internationally recognized conductors such as Oksana Lyniv, Natalia Ponomarchuk, Victoria Zhadko, and others. These examples illustrate how perseverance, professionalism, and the support of inclusive practices enable women to overcome stereotypes, gain recognition, and contribute to the development of conducting culture.

The author emphasizes that understanding socially constructed notions of masculinity and femininity makes it possible to develop practical strategies for overcoming gender barriers. Such strategies include the implementation of inclusive educational and professional practices, promotion of female leadership, creation of an open cultural discourse on equal opportunities, and showcasing successful historical and contemporary examples of female conductors.

The analytical approach proposed in the article facilitates a deeper understanding of the interaction between gender and the professional activity of conductors, allowing the identification of mechanisms of social discrimination and ways to overcome it within the musical community. The results of the study may be useful for scholars, music educators, practitioners in music education, and professional musicians who aim to develop equal opportunities, an inclusive professional environment, and awareness of the social influence of gender stereotypes on professional careers.

The study confirms that the traditional perception of a conductor as a "male" leader creates double standards in evaluating competence, whereby traits traditionally considered "feminine" are positively perceived in men but interpreted as weaknesses in women. In this context, the gradual democratization of the professional sphere, the increasing number of female conductors, and the rethinking of gender roles in musical culture are key factors in overcoming barriers and promoting equal professional development.

Key words: *gender, conductor, classical music, professional activity, gender stereotypes, leadership, social roles, inclusion, professional barriers.*

Вступ. У сучасному науковому дискурсі гендерні студії посідають важливе місце, оскільки дають змогу ґрунтовніше осмислити механізми соціального конструювання ролей, статусів і моделей взаємодії в різних сферах суспільного буття. Музичне мистецтво, зокрема диригентська практика, також входить у це коло досліджень: професія диригента історично репрезентувалася як «чоловіча», що зумовлювало низький рівень представленості жінок та утвердження стійких стереотипів щодо їхньої професійної компетентності.

Актуальність визначається потребою комплексного аналізу впливу гендерних чинників на формування та розвиток диригентської діяльності, а також виявлення соціокультурних бар'єрів і стереотипних уявлень, які впливають на сприйняття диригента як лідера музичного колективу. Апеляція до гендерної проблематики у сфері музичного мистецтва створює можливості для глибшого розуміння того, як суспільні очікування корелюють зі стилем керівництва, особливостями інтерпретації музичного тексту та професійною реалізацією жінок і чоловіків у цій галузі.

Матеріали та методи. Дослідження здійснювалося з використанням теоретичного підходу, що передбачав систематичний аналіз і синтез наукових джерел із галузі гендерних студій, соціології, психології та музикознавства (С. Бем, 1993¹; С. Уортон, 2005²; Дж. Філен, К. Мосс-Расусін та Л. Рудман, 2014³). Особлива увага приділялася концепції гендеру як соціального конструкту та його впливу на професійну діяльність диригентів, формування професійного образу, стиль лідерства та взаємодію в оркестровому середовищі.

Для дослідження застосовували такі теоретичні методи: аналіз наукової літератури, порівняльний аналіз історичних і сучасних концепцій диригування та систематизація даних щодо гендерних стереотипів у музичному середовищі. Це дало змогу узагальнити знання про вплив соціальних уявлень про «чоловіче» та «жіноче» на професійну реалізацію диригентів і визначити ключові тенденції гендерної нерівності та змін у диригентській професії.

Дотримано принципи наукової об'єктивності та етичності при опрацюванні джерел, що забезпечило достовірність і надійність висновків.

Результати. У сучасному науковому дискурсі гендерна проблематика посідає ключове місце, оскільки дає змогу глибше осмислити соціальні механізми формування ролей, статусів і взаємодій у різних сферах суспільного життя, включно з музичним мистецтвом. Гендер як соціальний конструкт формується під впливом культурних, історичних та соціальних чинників і відображає нормативні уявлення про маскуліність і феміність у конкретному суспільному контексті (С. Бем, 1993)⁴. Це дає змогу зрозуміти, як суспільні очікування щодо «чоловічого» та «жіночого» впливають на професійну діяльність диригента, формують стиль лідерства і взаємодію з оркестром (С. Уортон, 2005⁵; Дж. Філен, К. Мосс-Расусін та Л. Рудман, 2014⁶).

Соціальні ролі формуються через інтерналізацію уявлень про маскуліність і феміність, які визначають очікування щодо поведінки та професійної діяльності чоловіків і жінок. У класичному музичному середовищі ці конструкції впливають на сприйняття професії диригента, оцінку компетентності та авторитетності, а також на доступ жінок до лідерських позицій.

У найширшому сенсі гендер визначається як соціально сконструйована та інституційно підтримувана система цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, способу мислення, стилю життя, ролей і взаємин між жінками та чоловіками. Ці соціальні конструкції набуваються індивідом у процесі соціалізації та формуються під впливом соціального, політичного, економічного й культурного контекстів,

¹ Bem S. L. *The Lenses of Gender*. New Haven, CT : Yale University Press, 1993. 244 p.

² Wharton S. A. *The Sociology of Gender: An Introduction to Theory and Research*. Malden : Blackwell Publishing, 2005. 304 p.

³ Phelan J. E., Moss-Racusin C. A., Rudman L. A. Competent yet out in the cold: Shifting criteria for hiring reflect backlash toward agentic women. *Psychology of Women Quarterly*. 2008. Vol. 32. P. 406–413.

⁴ Bem S. L. *The Lenses of Gender*. New Haven, CT : Yale University Press, 1993. 244 p.

⁵ Wharton S. A. *The Sociology of Gender: An Introduction to Theory and Research*. Malden : Blackwell Publishing, 2005. 304 p.

⁶ Phelan J. E., Moss-Racusin C. A., Rudman L. A. Competent yet out in the cold: Shifting criteria for hiring reflect backlash toward agentic women. *Psychology of Women Quarterly*. 2008. Vol. 32. P. 406–413.

відображаючи уявлення про те, якими мають бути жінки та чоловіки залежно від їх статі⁷.

Поняття «гендер» виникло у Великій Британії і спочатку стосувалося граматичного роду. У соціальній науці його вперше застосувала А. Оклей у 1970-х роках для позначення соціально визначених характеристик чоловіків і жінок, відмінних від біологічної статі. Гендер формується через соціалізацію та відтворюється через систему ролей, норм і уявлень про чоловіків і жінок, що змінюються залежно від культурного й історичного контексту⁸.

Дослідники підкреслюють, що відмінності між чоловіками та жінками рідко є простими; вони переважно відображають дисбаланс влади в соціальному середовищі (С. Голландер і Дж. Говард, 2000⁹; С. Вартон, 2005¹⁰). Досягнення рівності можливе лише за умови справедливого визнання здібностей як чоловіків, так і жінок. Проте усталені очікування щодо соціальних ролей і нормативне розуміння маскулінності та фемінності часто зумовлюють упереджене сприйняття, коли традиційні гендерні ролі протилежної статі заважають об'єктивно оцінювати здібності особистості. Інтерналізація стереотипних уявлень про «жіноче» та «чоловіче», а також віра в те, що поведінка чи ролі, прийнятні для жінок, неприйнятні для чоловіків (і навпаки), формують уявлення про «ненормальність» тих, хто відхиляється від установлених стандартів жіночності чи мужності (С. Бем, 1993; В. Фокс-Кірк, 2013)¹¹. У професійному контексті, зокрема в диригентській практиці, такі уявлення формують стереотипи про ідеального музичного лідера як чоловічу фігуру, що обмежує доступ жінок до лідерських позицій, впливає на оцінку їх компетентності та авторитетності, а також формує специфіку їх стилю керівництва та взаємодії з оркестром. Соціальні ролі й гендерні очікування конструюються через діяльність, мовленнєві та міжособистісні практики, а суб'єктивне сприйняття цих ролей підкріплює і відтворює гендерні стереотипи, що закріплюють дисбаланс у професійних сферах.

Хоча чоловіки й жінки мають більше спільного, ніж відмінного, у суспільній свідомості є стійкі уявлення про розбіжності в компетенціях, рисах особистості та поведінці, що формує гендерну нерівність (С. Уортон, 2005)¹². Часто нерівне ставлення виправдовують нібито природними відмінностями. С. Бем уводить термін «андроцентризм»¹³, що описує переконання про вищість чоловіків і маскулінності над жінками та фемінністю. У контексті диригентської практики такі уявлення впливають на формування соціального сприйняття лідерства та визначають, які поведінкові та професійні моделі вважаються «прийнятними» для жінок і чоловіків у музичному середовищі.

⁷ Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. Київ: "K.I.C.", 2004. С. 12–13.

⁸ Oakley A. *Sex, Gender and Society*. London : Temple Smith, 1972. 190 p.

⁹ Hollanders J. A., Howard J. *Social Psychological Theories on Social Inequalities. Social Psychology Quarterly*. 2000. Vol. 63. P. 338–351.

¹⁰ Wharton S. A. *The Sociology of Gender: An Introduction to Theory and Research*. Malden : Blackwell Publishing, 2005. 304 p.

¹¹ Fox-Kirk W. *Viewing Authentic Leadership Through a Bourdieusian Lens: Understanding Gender and Leadership as Social Action. Advances in Developing Human Resources*. 2017. Vol. 19, № 4. P. 439–453.

¹² Wharton S. A. *The Sociology of Gender: An Introduction to Theory and Research*. Malden : Blackwell Publishing, 2005. 304 p.

¹³ Bem S. L. *The Lenses of Gender*. New Haven, CT : Yale University Press, 1993. 244 p.

Соціальні конструкції впливають на доступ жінок до лідерських позицій, стиль керівництва та взаємодію з оркестром (С. Уортон, 2005; Дж. Філен, К. Мосс-Расусін та Л. Рудман, 2014). Вони формують стереотипи про ідеального музичного лідера як чоловіка, обмежуючи доступ жінок до керівних позицій та впливаючи на оцінку їх компетентності. Соціальні ролі й гендерні очікування конструюються через діяльність, мовлення та міжособистісні практики, а суб'єктивне сприйняття цих ролей відтворює гендерні стереотипи, закріплюючи дисбаланс у професійних сферах.

Жінки в диригентській професії стикаються з викликами, зокрема сумнівами щодо здатності керувати оркестром, демонструвати авторитарне лідерство, ухвалювати стратегічні музичні рішення та забезпечувати дисципліну. Традиційно «жіночі» риси, як от міжособистісна чутливість, можуть сприйматися як ознаки слабкості в контексті керівництва, тоді як чоловіки з подібними характеристиками оцінюються позитивно (Дж. Філен, К. Мосс-Расусін та Л. Рудман, 2014¹⁴). Подвійні стандарти створюють додаткові бар'єри для професійного розвитку жінок у диригентській діяльності.

Незважаючи на соціальні обмеження, деякі жінки змогли прокласти свій шлях у класичній музиці та стати успішними диригентками. Історичні приклади демонструють, як жінки боролися за визнання в професії, що традиційно вважалася чоловічою, а сучасні дослідження свідчать про поступові зміни в сприйнятті жіночого лідерства в музичному середовищі.

Аналіз історичного становлення диригентської професії свідчить, що її розвиток відбувався в межах патріархальної культурної парадигми, яка протягом тривалого часу визначала диригентське мистецтво як сферу, виключно притаманну чоловікам. Патріархальні норми, що регулювали суспільні уявлення про «природний» розподіл професійних ролей, сприяли закріпленню чоловічого домінування в музичному просторі та формуванню стійких гендерних стереотипів щодо «придатності» жінок до диригентської діяльності.

Лише у XX столітті, в умовах соціокультурних трансформацій і поступового розширення прав жінок, почали з'являтися перші представниці, які довели свою професійну спроможність та започаткували нову сторінку в історії диригентського мистецтва. Їхній шлях супроводжувався подоланням численних бар'єрів – від суспільного осуду до інституційних обмежень – однак саме завдяки їхній наполегливості розпочався процес переосмислення ролі жінки в музичному житті.

Початок жіночого диригентства в Європі пов'язують із діяльністю Жозефіни Аманн-Вайнліх, яка в 1873 році заснувала «Перший європейський жіночий оркестр», створивши платформу для реалізації жіночої музичної творчості, та Мері Вурм, яка в 1887 році виступила з Берлінською філармонією, довівши високий рівень диригентської майстерності. На початку XX століття важливу роль у формуванні професійного визнання диригенток відіграли Антонія Бріко – перша жінка, яка отримала міжнародне визнання як керівниця симфонічних оркестрів, та Етель Легінска, що успішно співпрацювала з провідними оркестрами світу, серед яких Лондонський, Далласький і Гаванський симфонічні колективи.

Французька композиторка, педагогиня і диригентка Надія Буланже зробила вагомий внесок не лише як виконавиця, а і як наставниця багатьох видатних музикантів

¹⁴ Phelan J. E., Moss-Racusin C. A., Rudman L. A. Competent yet out in the cold: Shifting criteria for hiring reflect backlash toward agentic women. *Psychology of Women Quarterly*. 2008. Vol. 32. P. 406–413.

XX століття, серед яких Аарон Копленд і Філіп Гласс. Її діяльність поєднувала високий професіоналізм, аналітичну глибину та відкритість до нових музичних форм, що заклало підвалини сучасного розуміння ролі диригента як інтелектуального лідера.

У середині XX століття американка Сара Колдвелл стала першою жінкою, яка диригувала в Метрополітен-опері, тим самим символічно порушивши монополію чоловіків на керівництво провідними оперними театрами світу. В українському музичному контексті цей період позначений іменами Євгенії Шабалтіної та Аліси Відуліної – засновниць вітчизняної школи жіночого диригентства, які заклали методологічні й педагогічні засади підготовки майбутніх фахівчинь у цій сфері.

У сучасному музичному просторі жіноче диригентство набуло справжнього міжнародного визнання. Серед провідних імен – Джоан Фаллетта, Сімона Янг, Наталі Штутцман, Сянь Чжан, Алондра де ла Парра та Даля Стасевська, які демонструють широкий спектр інтерпретаційних підходів і лідерських стилів, збагачуючи світову диригентську практику.

В Україні та за її межами професію гідно представляють Наталія Пономарчук, Вікторія Жадько, Оксана Мадараш та Оксана Линів – перша диригентка в історії Вагнерівського фестивалю в Байройті та нью-йоркської Метрополітен-опери, чия діяльність стала символом утвердження жіночої присутності на міжнародній музичній арені. Варто також відзначити постать Алли Кульбаби – народної артистки України, диригентки Національної опери України імені Т. Г. Шевченка. Її професійний шлях є показовим прикладом поступового утвердження жінки у сфері, що традиційно вважалася «чоловічою». Вона поєднує активну виконавську діяльність із педагогічною – працює на кафедрі оперно-симфонічного диригування НМАУ, бере участь у журі вокальних конкурсів, проводить майстеркласи, сприяючи формуванню нової генерації диригентів. Її кар'єра є переконливим доказом того, що професійна майстерність, інтелектуальна глибина й відданість мистецтву дають змогу долати гендерні бар'єри й трансформувати уявлення про лідерство в оркестровому середовищі.

Так, історія жіночого диригентства – від Жозефіни Аманн-Вайнліх до Оксани Линів та Алли Кульбаби – репрезентує складний і водночас натхненний шлях еволюції професійного статусу жінки в музичному мистецтві. Цей процес демонструє не лише поступове подолання гендерних бар'єрів і соціальних упереджень, а й глибокий творчий внесок жінок у розвиток світової диригентської культури, що сприяє розширенню уявлень про лідерство, авторитет і художню інтерпретацію в сучасному музичному світі.

Такий підхід дає змогу аналізувати динаміку взаємодії між гендером та професійною діяльністю диригента, враховуючи соціальні стереотипи, історичні, культурні та інституційні чинники. Це допомагає виявити, як гендерні уявлення впливають на доступ жінок до керівних позицій, оцінку їх компетентності, авторитетності та лідерського стилю, а також на взаємодію з оркестром.

Водночас аналіз дає змогу визначити механізми, через які соціальні очікування та стереотипи перешкоджають професійному зростанню жінок, а також фактори їх подолання, зокрема: формування відкритого культурного дискурсу про гендерну рівність, впровадження інклюзивних освітніх і професійних практик, підтримку жіночого лідерства та популяризацію історичних і сучасних прикладів успішних диригенток.

Висновки. Гендерна проблематика в диригентській професії засвідчує, що суспільні уявлення про маскуліність і фемінність істотно визначають професійні траєкторії та можливості жінок у диригентській діяльності. Тривала дія патріархальних норм

формувала уявлення про диригування як суто «чоловічу» професію, унаслідок чого виникла нерівність у доступі до ресурсів, визнання та кар'єрного зростання. Подвійні стандарти оцінювання зумовлюють те, що якості, які в чоловіків сприймаються як ознаки сили й лідерства, у жінок часто трактуються як недоречні або надмірні, тоді як «жіночі» риси – емпатійність, гнучкість, емоційна чутливість – нерідко знецінюються.

Історичний шлях становлення жіночого диригентства – від перших спроб утвердити себе на сцені до сучасних успішних прикладів – свідчить, що поступове подолання гендерних упереджень стало можливим завдяки професійній майстерності, високому рівню самореалізації та культурній наполегливості самих музиканток. Яскравими представницями нового покоління є Оксана Линів, Наталія Пономарчук, Вікторія Жадько, Оксана Мадараш та Алла Кульбаба, діяльність яких демонструє не лише професійну зрілість, а й утвердження нового формату жіночого лідерства у вітчизняному та світовому музичному просторі.

Комплексний підхід до осмислення цього феномену, що враховує історичні, соціокультурні та інституційні чинники, дає змогу не лише виявити чинники обмежень, а й виробити ефективні механізми їх подолання. Сучасна диригентська практика свідчить про поступову демократизацію музичної сфери, зростання кількості професіоналок і трансформацію уявлень про гендерні ролі в мистецтві. Ці тенденції позначають перехід від моделі виключення до моделі партнерства, у межах якої головними критеріями професійного визнання стають талант, компетентність і творча індивідуальність, незалежно від статі.

Література

1. Основи теорії гендеру : навчальний посібник. Київ : "К.І.С.", 2004. С. 12–13.
2. Bem S. L. *The Lenses of Gender*. New Haven, CT : Yale University Press, 1993. 244 p.
3. Eagly A. H., Karau, S. J. Role Congruity Theory of Prejudice Toward Female Leaders. *Psychological Review*. 2002. Vol. 109, № 3. P. 573– 598.
4. Fox-Kirk W. Viewing Authentic Leadership Through a Bourdieusian Lens: Understanding Gender and Leadership as Social Action. *Advances in Developing Human Resources*. 2017. Vol. 19, №. 4. P. 439–453. <http://dx.doi.org/10.1177/1523422317728939>.
5. Hollanders J. A., Howard J. Social Psychological Theories on Social Inequalities. *Social Psychology Quarterly*. 2000. Vol. 63. P. 338–351. <http://dx.doi.org/10.2307/2695844>.
6. Hosking M. D. *Management and organization: relational alternatives to individualism*. Avebury, 1999. 260 p.
7. Oakley A. *Sex, Gender and Society*. London : Temple Smith, 1972. 190 p.
8. Phelan J. E., Moss-Racusin C. A., Rudman L. A. Competent yet out in the cold: Shifting criteria for hiring reflect backlash toward agentic women. *Psychology of Women Quarterly*. 2008. Vol. 32. P. 406–413. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1471-6402.2008.00454.x>.
9. Scharff C. M. *Gender, Subjectivity, and Cultural Work: The Classical Music Profession*. Routledge, 2015. 198 p.
10. Wharton S. A. *The Sociology of Gender: An Introduction to Theory and Research*. Malden : Blackwell Publishing, 2005. 304 p.

Дата надходження статті: 13.10.2025

Дата прийняття статті: 25.11.2025

Опубліковано: 22.12.2025

